

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΩΣ ΔΙΛΗΜΜΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

Γιάννης Μιχελογιαννάκης*

1. Εισαγωγή

Το άρθρο αυτό έχει ως στόχο την εξέταση του μεταναστευτικού φαινομένου ως διλήμματος ασφάλειας. Κατ' αρχήν γίνεται αναφορά στα μεταναστευτικά ρεύματα του 20ού αιώνα. Στη συνέχεια αναπτύσσονται τα κυριότερα χαρακτηριστικά του μεταψυχροπολεμικού περιβάλλοντος και ο τρόπος με τον οποίο η μετανάστευση εισάγεται ως μεταβλητή στην εξίσωση της ασφάλειας. Η σύνδεση μεταξύ της μετανάστευσης και της ασφάλειας είναι ιδιαίτερα προκλητική και προβληματική επειδή είναι άκρως υποκειμενική. Εξαρτάται από αυτούς που καθορίζουν τους όρους της σχέσης αυτής και από αυτούς που ωφελούνται από τον καθορισμό των όρων αυτών.

2. Οι μεταναστευτικές ροές του 20ού αιώνα

Οι δεκαετίες πριν το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου χαρακτηρίζονταν από την ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας η οποία βασιζόταν στο ελεύθερο εμπόριο και στην κίνηση του κεφαλαίου. Τότε, όπως και τώρα, τη διαφύλαξη του διεθνούς συστήματος είχε αναλάβει ένα ηγεμονικό κράτος (Μ. Βρετανία), το οποίο ήταν ικανό να προβάλλει την ισχύ του σε όλο τον κόσμο ώστε να διασφαλίσει τις διόδους εμπορίας και επικοινωνίας. Κάτω από την προστασία του βρετανικού ναυτικού αναπτύχθηκαν το παγκόσμιο εμπόριο και οι διεθνείς επενδύσεις (Kenwood and Lougheed, 1999, σ. 45). Τα κράτη που συμμετείχαν σ' αυτή την πρωτόγνωρη διεθνή οικονομία μετακινήθηκαν προς φιλελεύθερα δημοκρατικά καθεστώτα έστω κι αν οι κοινωνίες τους έγιναν περισσότερο άνισες από πλευράς πλούτου και εισοδήματος. Βα-

* Διεθνολόγος, Ειδικός Λειτουργικός Επιστήμονας Γ' Βαθμίδας, Ινστιτούτο Πολιτικής Κοινωνιολογίας, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

οικό στοιχείο της νέας οικονομικής τάξης ήταν η μετακίνηση του εργατικού δυναμικού που οδήγησε στο μεν εσωτερικό στη γρήγορη αστικοποίηση, στο δε εξωτερικό στη μετανάστευση (Halton, Williamson, 1998, σ. 34). Την περίοδο 1800-1929 λόγω της εκβιομηχάνισης όλο και περισσότερων κρατών και της ενσωμάτωσής τους στη διεθνή οικονομία, περισσότεροι από πενήντα εκατομμύρια άνθρωποι έφυγαν από την Ευρώπη προς την Αμερική, την Αυστραλία και αλλού. Η μείωση του κόστους μεταφοράς και επικοινωνίας επέτρεψε τη γρήγορη μετακίνηση με αποτέλεσμα τις μεγάλες εισροές και εκροές μεταναστών από και προς την Ευρώπη. Η ευημερία και η αισιοδοξία που συνόδευαν το πρώτο κύμα παγκοσμιοποίησης σταμάτησε με το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Η περίοδος 1918-1945 χαρακτηρίστηκε από την κατάρρευση του διεθνούς εμπορίου, τον οικονομικό εθνικισμό και την επιβολή αυστηρών περιορισμών στο εμπόριο, τις επενδύσεις και τη μετανάστευση. Την κρίση του 1929 (που ουσιαστικά εκμηδένισε τα κέρδη που είχαν παραχθεί στο Νέο Κόσμο πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο) ακολούθησε μια δεκαετία οικονομικής ύφεσης και έντονων ιδεολογικών αντιπαραθέσεων που ξεκίνησαν το 1914 και επιλύθηκαν μερικώς την περίοδο 1939 – 1945 με την ήττα του φασισμού από τις συμμαχικές δυνάμεις.

Το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου δεν επέφερε την απελευθέρωση του παγκόσμιου εμπορίου λόγω της αντιπαράθεσης Ανατολής-Δύσης. Στη Δύση, οι ΗΠΑ μαζί με άλλα κράτη δημιούργησαν νέους διεθνείς θεσμούς (NATO, ΟΗΕ, Παγκόσμια Τράπεζα, ΔΝΤ, GATT, WTO), οι οποίοι θα μπορούσαν να εγγυηθούν τη διεθνή ασφάλεια, την οικονομική ρευστότητα, τις επενδύσεις και το ελεύθερο εμπόριο. Οι καινοτόμοι αυτοί θεσμοί συνέβαλαν στην αναγέννηση της διεθνούς οικονομικής δραστηριότητας και στην είσοδο των αναπτυσσόμενων χωρών στο διεθνές οικονομικό σύστημα. Η αυξανόμενη ανάπτυξη της διεθνούς οικονομίας συνοδεύτηκε από μεγάλες μεταναστευτικές ροές εργατικού δυναμικού κατ' αρχάς μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ και στη συνέχεια μεταξύ του πρώτου και του τρίτου κόσμου. Η μετανάστευση χειρωνάκτων εργαζομένων στις χώρες της Δυτικής και Βόρειας Ευρώπης (Ομοσπονδιακή Γερμανία, Βέλγιο, Ολλανδία, Γαλλία) απέκτησε χαρακτήρα μαζικό και διακρατικά οργανωμένο. Πολλά από τα σύγχρονα ανεπτυγμένα δυτικοευρωπαϊκά κράτη βάσισαν την ανάπτυξή τους στο φθινό εργατικό δυναμικό που προσέφεραν τα μεταπολεμικά μεταναστευτικά ρεύματα. Το χαρακτηριστικό των ροών αυτών ήταν η δημιουργία τους μέσα από ένα πλέγμα διεθνών συμφωνιών, οι οποίες καθόρισαν το πλαίσιο μεταφοράς και εργασίας των μεταναστών στις αναπτυσσόμενες χώρες (Martin and Miller, 2003, σ. 318-414).

Μέχρι το 1990 η διπολική αντιπαράθεση δεν επέτρεψε την ανάπτυξη της πλήρους δυναμικής των μεταναστευτικών ρευμάτων. Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δημιουργήθηκαν ξανά πολιτικο-οικονομικές συνθήκες ανάλογες με αυτές που υπήρχαν πριν το 1914. Οι ΗΠΑ, η μοναδική πλέον υπερδύναμη ικανή να προβάλλει την ισχύ της σε ολόκληρο τον κόσμο, βρέθηκαν στο επίκεντρο της νέας παγκόσμιας οικονομίας, το κυριότερο χαρακτηριστικό της οποίας ήταν οι διεθνείς μετακινήσεις ανθρώπων, αγαθών, κεφαλαίων και υπηρεσιών. Όπως και τότε, η φιλελευθεροποίηση της διεθνούς οικονομίας και ο οικονομικός μετασχηματισμός των κρατών λόγω της ενεργούς συμμετοχής τους στην παγκόσμια αγορά συνοδεύθηκε από την εμφάνιση μεγάλων μεταναστευτικών ρευμάτων. Μια ουσιαστική διαφορά μεταξύ της τωρινής περιόδου της παγκοσμιοποίησης και της προηγούμενης έγκειται στο γεγονός ότι όλα τα κράτη προσπαθούν να ελέγξουν και να μειώσουν τις ανθρώπινες μετακινήσεις.

Η εξέλιξη των μεταναστευτικών ροών κατά τα τελευταία σαράντα χρόνια απεικονίζεται στον πίνακα που ακολουθεί:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
Διεθνείς μετανάστες (1)

Έτος	Διεθνείς μετανάστες (εκατ.)	Παγκόσμιος πληθυσμός (δισ)	Διεθνείς μετανάστες ως ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού
1965	75	3,3	2,3
1975	85	4,1	2,1
1985	105	4,8	2,2
1990 (2)	120	5,3	2,3
1995	164	5,7	2,9
2000	175	6,0	2,9
2005	185	6,5	2,9

(1) Διεθνείς Μετανάστες είναι τα άτομα εκείνα που ζουν εκτός της χώρας καταγωγής, της χώρας της οποίας την υπηκοότητα έχουν.

(2) Μέρος της αύξησης της περιόδου αυτής αφορά άτομα τα οποία δεν μετακινήθηκαν αλλά έγιναν μετανάστες λόγω της διάλυσης των κρατών στα οποία ζούσαν (Σοβιετική Ένωση, Τσεχοσλοβακία, Γιουγκοσλαβία).

Πηγή: Kristof Tamas and Joakim Palme: "Globalizing Migration Regimes", Ashgate Publishing, London 2006, σ. 4.

Το 1965 το σύνολο των μεταναστών ανερχόταν σε 75.000.000 όταν ο παγκόσμιος πληθυσμός ανερχόταν σε 3,3 δισεκατομμύρια. Δηλαδή οι μετανά-

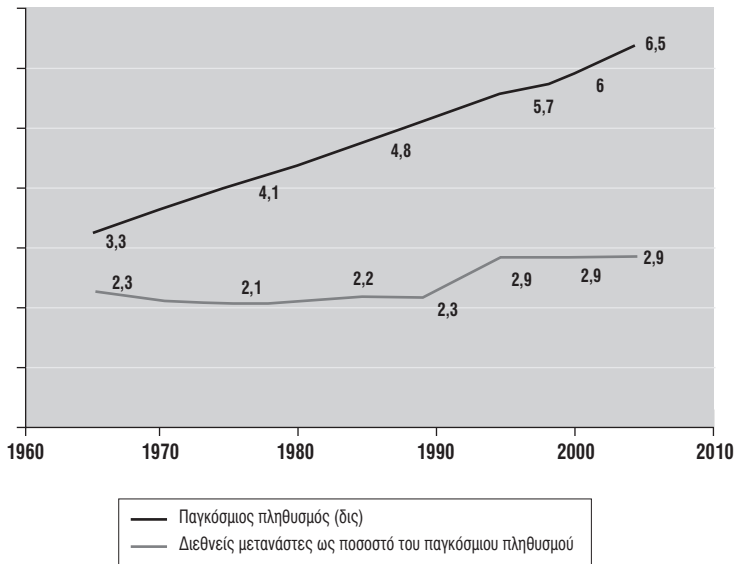
στες αποτελούσαν το 2,3% του πληθυσμού της γης. Σαράντα χρόνια αργότερα, ο αριθμός των μεταναστών έφθανε τα 185 εκατομμύρια, όταν ο πληθυσμός της γης ήταν 6,5 δισεκατομμύρια (ποσοστό 6,5% επί του συνόλου του παγκόσμιου πληθυσμού). Η παγκόσμια μετανάστευση παρουσιάζει μια συνεχή αυξητική τάση και ποιοτική διαφοροποίηση. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και της Γιουγκοσλαβίας πρόσθεσε 20.000.000 νέους μετανάστες το 1991, καθώς τα σύνορα μετακινήθηκαν προς τους ανθρώπους και όχι οι άνθρωποι προς τα σύνορα (S. Massey, J. Edward Taylor, 2004, σ. 15-35).

Το ποσοστό αύξησης των μεταναστών ξεπερνά το αντίστοιχο του παγκόσμιου πληθυσμού και η δυναμική της αύξησης αυτής θα συνεχισθεί στο μέλλον, καθόσον:

- Αυξάνεται η οικονομική ανισότητα μεταξύ πλουσίων και φτωχών χωρών.
- Η εξέλιξη των μεταφορών κατέστησε τις απομακρυσμένες χώρες προσβάσιμες στους μετανάστες.
- Αναδυόμενες οικονομίες, κυρίως η Κίνα, έχουν ήδη εισέλθει δυναμικά στην παγκόσμια αγορά εργασίας.

Τα μεταναστευτικά ρεύματα φαίνονται ογκώδη σε απόλυτους αριθμούς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Διεθνείς μετανάστες και παγκόσμιος πληθυσμός

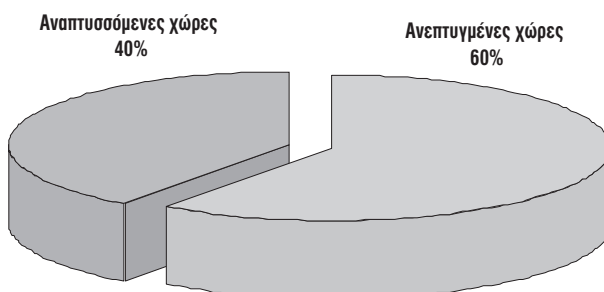
Πηγή: Kristof Tamas and Joakim Palme, 2006, *Globalizing Migration Regimes*, London, Ashgate Publishing, σ. 4.

Όμως, μόνο το 2,9% του παγκόσμιου πληθυσμού ζει έξω από τη χώρα στην οποία γεννήθηκε ή από την οποία κατάγεται (Πίνακας 2). Δηλαδή το 97% του παγκόσμιου πληθυσμού δεν μεταναστεύει. Το ποσοστό αυτό αυξάνεται στην Ασία στην οποία κατοικεί το 60% του παγκόσμιου πληθυσμού και από την οποία προέρχεται μόλις το 10% των μεταναστών (Douglas et all, 2004, σ. 3).

Το 60% των μεταναστών κατευθύνεται προς τις ανεπτυγμένες χώρες, ενώ το 40% προς τις αναπτυσσόμενες (Πίνακας 3).

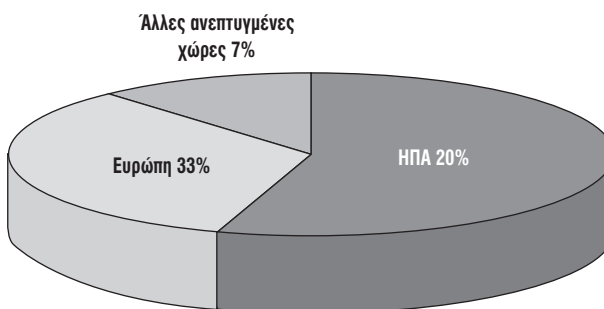
Από το σύνολο των μεταναστών που κατευθύνονται στις ανεπτυγμένες χώρες το 33% κατευθύνεται προς την Ευρώπη, το 20% προς τις ΗΠΑ και το υπόλοιπο 7% προς άλλα ανεπτυγμένα κράτη (Πίνακας 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
Κατανομή μεταναστών

Πηγή: Kristof Tamas and Joakim Palme, 2006, Globalizing Migration Regimes, London, Ashgate Publishing, σ. 5.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4
Κατανομή μεταναστών στις ανεπτυγμένες χώρες

Πηγή: Kristof Tamas and Joakim Palme, 2006, Globalizing Migration Regimes, London, Ashgate Publishing, σ. 5.

3. Το μεταψυχροπολεμικό περιβάλλον ασφαλείας

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου με τη διάλυση της ΕΣΣΔ και οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 σηματοδότησαν την αλλαγή του διεθνούς περιβάλλοντος ασφαλείας. Ο τερματισμός της διπολικής αντιπαράθεσης εξαφάνισε μια διάχυτη αίσθηση βεβαιότητας για μια γραμμική εξέλιξη των διεθνών πραγμάτων, η οποία καθοριζόταν από τις επιταγές της ψυχροπολεμικής σύγκρουσης των δύο υπερδυνάμεων (ΗΠΑ-ΕΣΣΔ). Σταδιακά, έγινε σαφές ότι στο νέο γεωπολιτικό σκηνικό ανακύπτουν προβλήματα τα οποία δεν μπορούν ούτε να προσεγγισθούν, πόσο μάλλον να επιλυθούν, από μεμονωμένες χώρες. Και πιο συγκεκριμένα, ίσως το κυρίαρχο χαρακτηριστικό του μεταψυχροπολεμικού κόσμου να είναι αυτό που αποκαλείται «μεταβαλλόμενη φύση των συγκρούσεων», οι οποίες πλέον παύουν να είναι κυρίως διακρατικές (inter-state) και μετατρέπονται σε ενδοκρατικές (intra-state). Το μεταδιπολικό διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται από μία σειρά τάσεων, οι οποίες για να αποκαλύψουν την πολυπλοκότητα του συστήματος θα πρέπει να αναλυθούν διακριτά αλλά και σε συνδυασμό μεταξύ τους. Αυτές οι τάσεις θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής:

- α) *Η ανάδυση των Ηνωμένων Πολιτειών σε μία θέση πρωτοφανούς ισχύος / ηγεμονίας μετά την κατάρρευση του αντίπαλου δέους.*
- β) *Η παγκοσμιοποίηση, η οποία θα μπορούσε να γίνει κατανοητή ως ένα φαινόμενο που υπάρχει και εκτυλίσσεται μέσα στο χώρο και στο χρόνο. Δεν πρόκειται για ένα γεγονός, αλλά για μία σταδιακή και συνεχιζόμενη επέκταση αμφίδρομων διαδικασιών, μορφών οργάνωσης και συνεργασίας πέρα από τα παραδοσιακά σύνορα έτσι όπως αυτά ορίζονται από την εθνική κυριαρχία. Δραστηριότητες κάθε μορφής λαμβάνουν χώρα με ένα τρόπο λιγότερο απομονωμένο και τοπικά περιορισμένο, καθώς διηπειρωτικά και διαπεριφερειακά πρότυπα αλληλοδιαπλέκονται και αλληλεπικαλύπτονται μεταβάλλοντας, όχι μόνο τις διακρατικές σχέσεις και τις σχέσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων εντός των κρατών, αλλά και τον τρόπο καθορισμού της έννοιας της ασφαλείας, της απειλής και της πρόκλησης στις οποίες το κράτος πρέπει να απαντήσει.*

Η παγκοσμιοποίηση δεν πρέπει να συγχέεται με την αλληλεξάρτηση (interdependence). Και τούτο διότι ενώ η αλληλεξάρτηση σημαίνει αύξηση των σχέσεων και των δεσμών μεταξύ κυρίαρχων οντοτήτων, η παγκοσμιοποίηση έχει να κάνει με την αλληλοδιείσδυση, η οποία, πέρα από αγαθά, αφορά επίσης ανθρώπους και ιδέες. Με τον τρόπο αυτόν επηρεάζει όχι μόνο την εξωτερική αλλά και την εσωτερική κυριαρχία του έθνους-κράτους, χωρίς να

σημαίνει ότι την καταργεί (Cha, 2000, σ. 391-403). Εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης τείνει λοιπόν να υπάρξει μια χαλάρωση της διάκρισης «εσωτερικού» (domestic) και «εξωτερικού» (international) και μια όσμωση των δύο («intermestic»).

Ωστόσο, η παγκοσμιοποίηση τείνει κατά κύριο λόγο στη διεθνή βιβλιογραφία να ταυτίζεται με την οικονομία. Με αυτόν τον τρόπο προσέγγισης, όμως, αγνοείται ή παραμελείται η επίδρασή της στο ζήτημα της διεθνούς και της εθνικής ασφάλειας, το οποίο ασφαλώς και ξεπερνά τον οικονομικό τομέα. Το ζήτημα αυτό περιπλέκεται ακόμη περισσότερο όταν κάποιος πρέπει να μελετήσει το «παράδειγμα ασφάλειας», το οποίο ένα κράτος πρέπει να ακολουθήσει προκειμένου να διαμορφώσει τη δική του στρατηγική σ' ένα περιβάλλον μεταβαλλόμενων απειλών και προκλήσεων.

Η έννοια της απειλής αναφέρεται σε ενέργειες και γεγονότα που θέτουν σταθερά και/ή άμεσα σε κίνδυνο την επιβίωση του κράτους. Από την άλλη πλευρά, η πρόκληση αναφέρεται σε ενέργειες και γεγονότα τα οποία θέτουν εν δυνάμει ή περιστασιακά, αλλά όχι άμεσα, σε κίνδυνο την επιβίωση του κράτους. Θα μπορούσε κάποιος να πει ότι στην κατηγορία των απειλών εντάσσονται κυρίως αυτές που έχουν στρατιωτικό χαρακτήρα (π.χ. η στρατιωτική απειλή της Τουρκίας εναντίον της Ελλάδας), ενώ οι προκλήσεις αφορούν ευρύτερα ζητήματα, όπως οι κλιματικές αλλαγές, η μετανάστευση ή η κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη.

Η παραπάνω διάκριση θεωρείται αναγκαία διότι, καθώς η ανθρωπότητα έχει εισέλθει στον 21ο αιώνα, επικρατεί ένα έντονο αίσθημα αβεβαιότητας και ανασφάλειας σχετικά με τις πιθανές απειλές που μπορεί να αντιμετωπίσει το έθνος-κράτος. Στη μεταψυχροπολεμική εποχή, οι απειλές και οι προκλήσεις για την εθνική ασφάλεια δεν είναι πλέον μόνο στρατιωτικής φύσεως. Τούτο σημαίνει ότι τα ζητήματα στρατιωτικής ασφάλειας, τα χαρακτηριζόμενα ως ζητήματα «υψηλής πολιτικής» (high politics), δεν είναι πλέον τα μόνα που έχουν πρωταρχική σημασία. Ζητήματα «χαμηλής πολιτικής» (low politics) έχουν ανέβει στην ιεραρχία της ατζέντας της εξωτερικής πολιτικής για κάθε έθνος-κράτος και η πολυπλοκότητά τους καθιστά αναγκαία τη διεθνή συνεργασία. Ο υπερπληθυσμός, η φτώχεια, η πείνα, το οικονομικό χάσμα Βορρά-Νότου, οι σαρωτικές κλιματικές αλλαγές, η μετανάστευση, η εξάπλωση επιδημιών, η καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι ανθρωπιστικές καταστροφές κ.ά είναι ορισμένα από αυτά τα αναδεικνυόμενα ζητήματα χαμηλής πολιτικής.

Αυτό έχει ως άμεση συνέπεια την αναζήτηση νέων μεθόδων για τη διαχείριση κρίσεων που υπερβαίνουν τις ικανότητες του έθνους-κράτους καθώς και

την αναδιατύπωση της έννοιας της ασφάλειας. Οι νέες μέθοδοι μπορούν να αναληφθούν τόσο σε κρατικό όσο και διεθνές/περιφερειακό επίπεδο. Όσον αφορά στο κρατικό επίπεδο, η δημιουργία ενός λειτουργικού κράτους και μιας ανταγωνιστικής οικονομίας, προσαρμοσμένης στις παγκόσμιες προκλήσεις, αποτελούν τους δύο βασικούς πυλώνες για τη σωστή αντιμετώπιση καταστάσεων που απορρέουν από την παγκοσμιοποίηση, όπως η μετανάστευση, η περιβαλλοντική υποβάθμιση και η διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής που δέχεται έντονες επιδράσεις από τις ροές της παγκοσμιοποίησης.

- γ) *Η μεταβολή –για ορισμένους απλώς αποδυνάμωση– του ρόλου του έθνους-κράτους ως βασικής μονάδας πολιτικής οργάνωσης στο διεθνές σύστημα, κάτι το οποίο επηρεάζει την αντίληψη περί εθνικής κυριαρχίας, με την παράλληλη εμφάνιση μη κρατικών δρώντων και την ενίσχυση του ρόλου των διεθνών οργανισμών ή περιφερειακών οντοτήτων (όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση) ως υποκειμένων του διεθνούς συστήματος. Στη μεταψυχροπολεμική εποχή, το έθνος-κράτος παραμένει ο κύριος πρωταγωνιστής στο παιχνίδι της διεθνούς πολιτικής, παρά τις περί του αντιθέτου θεωρίες ή ευχές. Ωστόσο, εξίσου αναμφίβολο είναι ότι η επηροή του μειώνεται (ή διαβρώνεται), ιδιαίτερα στον τομέα της οικονομίας (διεθνοποίηση της παραγωγής και χρηματοοικονομικά) (Κοτζιάς, 2004, σ. 25).*
- δ) *Ως επακόλουθο των τριών προηγούμενων τάσεων εμφανίζεται η έντονη διαπάλη ανάμεσα σε δύο βασικές αντιλήψεις θεώρησης της έννοιας της ασφάλειας, οι οποίες θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν ως «το κλασικό παράδειγμα ασφάλειας» και το «νέο παράδειγμα ασφάλειας».¹ Το πρώτο (η παραδοσιακή προσέγγιση) επικεντρώνεται στην εξασφάλιση της επιβίωσης του έθνους-κράτους, από εξωτερική επίθεση ή την εσωτερική υπονόμευση με πρωταρχικό μέσο επίτευξης ή διατήρησης της ασφάλειας τη χρήση ή την απειλή χρήσης βίας. Το «νέο παράδειγμα ασφάλειας» δίνει έμφαση και σε άλλες πτυχές της επονομαζόμενης «ανθρώπινης ασφάλει-*

1. Για την εξέλιξη της έννοιας της ασφάλειας βλέπε μεταξύ άλλων: Harold Nicolson, 1933, *Peacemaking 1919*, London, Constable· Stanley Hoffmann, 1995, «The crisis of liberal internationalism», *Foreign Policy*, vol.98, Spring· Michael Ignatieff, 1995, «On civil society», *Foreign Affairs*, vol.74, no 2, March/April· Henry A. Kissinger, 1964, *A World Restored*, New York, Grosset and Dunlap· Vaclav Havel, 1992, *Summer Meditations*, New York, Alfred A. Knopf· The Commission on Global Governance, 1995, *Our Global Neighbourhood*, Oxford, Oxford University Press· The Independent Commission on Disarmament and Security Issues, 1982, *Common Security: A Blueprint for Survival*, New York· Simon and Schuster, Richard H. Ullman, 1995, «Redefining Security» in Sean M. Lynn-Jones and Steven E. Miller (eds), *Global Dangers: Changing Dimensions of International Security*, Cambridge, Mass, MIT Press·

ας» (human security), όπως η κοινωνική, η πολιτική, η οικονομική ή η περιβαλλοντική. Επικεντρώνεται περισσότερο στην προστασία της ευημερίας των ανθρώπων και λιγότερο στην επιβίωση του κράτους. Με αυτόν τον τρόπο το εύρος των προκλήσεων στην ασφάλεια διευρύνεται εντυπωσιακά περιλαμβάνοντας ένα πλήθος οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών, περιβαλλοντικών, και επιδημιολογικών προβλημάτων. Η προέλευσή τους από το εσωτερικό ή το εξωτερικό του κράτους δεν επηρεάζει την αξιολόγησή τους ως απειλές ασφάλειας. Πρωταρχική σημασία δίνεται στον επιβλαβή αντίκτυπο που έχει στο άτομο ή το περιβάλλον. Το γεγονός που καθιστά αυτά τα προβλήματα «νέες» και «μη παραδοσιακές» απειλές δεν είναι τόσο ότι αποτελούν νέα φαινόμενα, αλλά ότι τώρα αντιμετωπίζονται ως προκλήσεις ασφάλειας.

Η έμφαση στη ανθρώπινη ασφάλεια θα πρέπει να αποδοθεί στον αντίκτυπο της παγκοσμιοποίησης και της πολιτικής λογικής που προκαλεί.² Η παγκοσμιοποίηση, στην ουσία, διαμορφώνει το περιεχόμενο της ανθρώπινης ασφάλειας το οποίο περιλαμβάνει:

- α) τη φυλετική και εθνοτική σύγκρουση: η κοινοτική σύγκρουση μπορεί να αποδοθεί εν μέρει στις νέες ιδέες και τις πολιτιστικές επιρροές που προκαλούν την επικρατούσα κοινωνικοπολιτική τάξη, καθώς επίσης και τις νέες οικονομικές πέσεις που μπορούν να διαβρώσουν την παραδοσιακή

Stephen J. Del Rosso Jr, 1995, «The Insecure State: Reflections on “the State” and “Security” in a Changing World», *Daedalus*, vol. 124, no 2, Spring.

2. Για την έννοια της ανθρώπινης ασφάλειας βλέπε μεταξύ άλλων: Gerd Oberleitner, 2005, «Human security: A challenge to international law?», *Global Governance*, vol. 11' Jr. Prosper Bernard, 2006, «Canada and human security: From the Axworthy Doctrine to Middle Power Internationalism», *American Review of Canadian Studies*, vol. 36' Dan Henk, 2005, «Human security: Relevance and implications», *Parameters*, vol. 35' P.H. Liotta, Taylor Owen, 2006 «Sense and symbolism: Europe takes on human security», *Parameters*, vol. 36' David Roberts, 2005, «Empowering the human security debate: Making it coherent and meaningful», *International Journal on World Peace*, vol. 22' Herman Kraft, 2007, «The human security imperatives: Herman Kraft argues that a sense of common identity is a key prerequisite of a viable community», *New Zealand International Review*, vol. 32' Yuen Foong Khong, 2001, «Human security: A shotgun approach to alleviating human misery?», *Global Governance*, vol. 7' Inge Kaul, 1995, «Peace needs no weapons: from military security to human security», *The Ecumenical Review*, vol. 47' Lloyd Axworthy, 2001, «Human security and global governance: putting people first», *Global Governance*, vol. 7' Caroline Thomas, Peter Wilkin, 1999, *Globalization, Human Security, and the African Experience*, Boulder' Lynne Rienner, Edward Newman, Oliver P. Richmond, 2001, *The United Nations and Human Security*, New York, Palgrave' Peter Hough, 2004, *Understanding Global Security*, New York, Routledge.

βάση της απασχόλησης και του πλούτου ή/και να δημιουργήσουν νέες που δημιουργούν οξίσματα μέσα στην κοινωνία.

- β) την οικονομική αβεβαιότητα: η προοδευτική μείωση των φυσικών, πολιτικών, και οικονομικών εμποδίων στη διακίνηση του κεφαλαίου και του εμπορίου έχει αυξήσει την έκθεση των εταιριών και του εργατικού δυναμικού στο διεθνή ανταγωνισμό και μεταπτώσεις της διεθνούς αγοράς.
- γ) την περιβαλλοντική υποβάθμιση: η επέκταση της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας έχει επιταχύνει την καταστροφή και τη διαφοροποίηση των τοπικών οικοσυστημάτων και του κλίματος του πλανήτη. Συγχρόνως, οι φυσικοί πόροι της γης (πόσιμο νερό, καλλιεργήσιμο έδαφος, αποθέματα ψαριών, και πηγές ενέργειας), που είναι απαραίτητοι για την υποστήριξη της ζωής και, γενικότερα, για την ενθάρρυνση της συνεχούς οικονομικής ανάπτυξης, ελαττώνονται. Εκτός από τις άμεσες κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες, η περιβαλλοντική υποβάθμιση μπορεί επίσης να αυξήσει τον κίνδυνο συγκρούσεων για την πρόσβαση στους λιγοστούς πόρους.
- δ) τις επιδημιολογικές απειλές: η δραματική αύξηση των μετακινήσεων, είτε για επιχειρηματικούς λόγους, είτε για τουρισμό, και η αύξηση του διεθνούς εμπορίου έχουν αυξήσει τον κίνδυνο εξάπλωσης μολυσματικών ασθενειών (AIDS).

Αυτές οι «νέες» προκλήσεις ασφάλειας επικαλύπτονται με τις «παραδοσιακές». Για παράδειγμα, τα αποκαλούμενα «κράτη παρίες» είναι καταπιεστικά καθεστώτα. Οι μέθοδοι που υιοθετούνται από τη διεθνή κοινότητα για την αποτροπή και την τιμωρία τους είναι οι οικονομικές κυρώσεις (και μερικές φορές η στρατιωτική δράση), οι οποίες συνήθως έχουν πολύ μεγαλύτερες επιπτώσεις στην ευημερία των πολιτών του κράτους απ' ό,τι στα μέλη της κυβερνώσας ελίτ. Επίσης, τα μέτρα που υιοθετούνται για την αντιμετώπιση των «μη κρατικών δρώντων» μπορεί να είναι καταπιεστικά και επιβλαβή για το σύνολο του πληθυσμού. Πρόσφατα παραδείγματα περιλαμβάνουν το Κόσοβο, το Ανατολικό Τιμόρ, την Τσετσενία όπου τα αποσχιστικά κινήματα χαρακτηρίστηκαν ως «εθνικές απειλές ασφάλειας», με αποτέλεσμα την υιοθέτηση εξαιρετικά βίαιων και απάνθρωπων μέτρων από τις ένοπλες δυνάμεις της Σερβίας, της Ινδονησίας και της Ρωσίας, αντίστοιχα.

Ομοίως, πολλές από τις προκλήσεις που διαμορφώνουν το περιεχόμενο της ανθρώπινης ασφάλειας μπορεί να δημιουργούν προκλήσεις (με την «παραδοσιακή» έννοια) εθνικής ασφάλειας. Για παράδειγμα, μια εμφύλια σύγκρουση μπορεί να εμπλέξει τις γειτονικές χώρες με τη μορφή της διασυνοριακής μετανάστευσης δημιουργώντας νέες εντάσεις και να οδηγήσει ακόμη και στη σύγκρουση στο διεθνές επίπεδο (Stares, 2000, σ. 150-163).

4. Μετανάστευση και ασφάλεια

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 πολλοί συγγραφείς άρχισαν να εξετάζουν το φαινόμενο της μετανάστευσης ως ζήτημα ασφάλειας, μολονότι οι προκλήσεις στην ασφάλεια του κράτους, την εποχή εκείνη, ήταν πολύ μεγαλύτερες. Από πλευράς διεθνολογικής προσέγγισης θεωρούνταν ότι η μετανάστευση είχε κυρίως επιπτώσεις στην εσωτερική πολιτική ενός κράτους με μηδαμινές επιπτώσεις στις διεθνείς σχέσεις, κυρίως λόγω του γεγονότος ότι, αφ' ενός, η συντριπτική πλειονότητα των ανθρώπων δεν μετακινείται και, αφ' ετέρου, ότι οι διεθνείς μετανάστες αποτελούν ένα μικρό κλάσμα του παγκόσμιου πληθυσμού με αποτέλεσμα την πολύ μικρή συμμετοχή τους στις διεθνείς εξελίξεις. Η μετανάστευση εντασσόταν στα ζητήματα «χαμηλής πολιτικής» της διεθνούς οικονομίας και όχι στα ζητήματα «υψηλής πολιτικής» της διεθνούς ασφαλείας.

Όμως, στο νέο διεθνές περιβάλλον η μετανάστευση είναι ένα ζήτημα διεθνούς πολιτικής για τους εξής λόγους:

Πρώτο, το φαινόμενο της διεθνούς μετανάστευσης είναι δυνατόν να γίνει κατανοητό όχι μόνο με οικονομικούς όρους αλλά και ως θέμα μετακίνησης ανθρώπων λόγω πολέμων, εμφυλίων συρράξεων, πολιτικών και θρησκευτικών διώξεων σε ασφαλείς περιοχές. Οι εμφύλιες συγκρούσεις στην Κεντρική Αμερική, το βόρειο Ιράκ, την πρώην Γιουγκοσλαβία, τη Σομαλία, τη Λιβερία, την Τσετσενία, τη Ρουάντα, και το Ζαΐρ υποχρέωσαν τα εκατομμύρια των ανθρώπων σε βίαιη μετακίνηση, με τραγικές συνέπειες για τους πολίτες που βρέθηκαν στο ενδιάμεσο των συγκρούσεων αυτών και των σύνθετων αποτελεσμάτων που παράγγαγαν οι μετακινήσεις αυτές τόσο σε εθνικό όσο και διεθνές επίπεδο. Η ογκώδης μετανάστευση εργατικού δυναμικού δημιούργησε σοβαρά διλήμματα ασφάλειας τόσο για τις χώρες προέλευσης όσο και τις χώρες προορισμού. Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στη διεθνή ασφάλεια εκδηλώνονται με διάφορες μορφές: στρατιωτικές, πολιτικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές και κοινωνικές, οι οποίες είναι δυνατόν να δημιουργήσουν εντάσεις τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Η κυκλοφορία των ατόμων στα σύνορα επηρεάζουν την ασφάλεια στις διεθνείς σχέσεις σε τρία σημαντικά επίπεδα:

- α) καθίσταται σημαντικό ζήτημα στην ημερήσια διάταξη εθνικής ασφάλειας τόσο των βιομηχανικών όσο και των αναπτυσσόμενων χωρών, επειδή οι κοινωνίες των κρατών υποδοχής και οι κυβερνήσεις τους τη θεωρούν ως απειλή στην οικονομική ευημερία, την κοινωνική τάξη, τον πολιτισμό, τις θρησκευτικές αξίες και την πολιτική σταθερότητά τους.

- β) η μετακίνηση των ατόμων δημιουργεί εντάσεις τόσο στο εσωτερικό των χωρών υποδοχής όσο και μεταξύ των χωρών αποστολής και υποδοχής, με σοβαρές επιπτώσεις στην περιφερειακή και διεθνή σταθερότητα.
- γ) η ακανόνιστη ροή των μεταναστευτικών ρευμάτων και οι ακούσιες μετατοπίσεις πληθυσμών έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην ανθρώπινη ασφάλεια και αξιοπρέπεια των μεταναστών (Iohrmann, Querra, 2000, σ. 143).

Δεύτερο, πολλές θεωρίες των διεθνών σχέσεων έχουν ως θεμελιώδη αρχή τους την κρατική κυριαρχία και την εδαφική ακεραιότητα. Δεν έχουν όμως όλα τα κράτη τη δυνατότητα ή την πολιτική θέληση να εμποδίσουν πολίτες άλλων χωρών να εισέλθουν παράνομα στην επικράτειά τους (Sassen S., 1996, σ. 68)

Τρίτο, η επίδραση της μετανάστευσης στη διαμόρφωση πολιτικής είναι συνήθως δυσανάλογη του μεγέθους της λόγω των αντιλήψεων των πολιτών των χωρών υποδοχής αναφορικά με τις πολιτικοοικονομικές επιπτώσεις της εισόδου των μεταναστών (Weiner, 1995, σ. 45-74). Η αντίληψη της μετανάστευσης ως απειλής οδηγεί σε γενικότερες αλλαγές των πολιτικών του κράτους υποδοχής. Κάτω από αυτή τη συνθήκη, η μετανάστευση επιδρά στην εξωτερική πολιτική και στη εθνική ασφάλεια (Tucker, Keely and Wrigley, 1990, σ. 128).

Τέταρτο, η πιθανή διασύνδεση μετανάστευσης και τρομοκρατίας. Ανάμεσα στα εκατομμύρια των μεταναστών είναι δυνατόν να υπάρχουν άτομα τα οποία να ανήκουν σε διάφορες τρομοκρατικές ομάδες.

Για να γίνει κατανοητός ο τρόπος με τον οποίο η μετανάστευση εμπλέκεται στον υπολογισμό της ασφάλειας θα πρέπει να γίνει κατανοητός ο τρόπος με τον οποίο αυτή προσδιορίζεται. Η ασφάλεια προσδιορίζεται από τρεις αλληλοεξαρτώμενους παράγοντες:

- 1) Τη στρατιωτική ικανότητα και άμυνα. Η στρατιωτική ικανότητα (ΣΙ) αναφέρεται στην ικανότητα που διασφαλίζει την υπεράσπιση των συνόρων ή/και στη χρήση της στρατιωτικής ισχύος για την επίτευξη των στόχων του κράτους. Είναι η ικανότητα του κράτους να διαφυλάξει την ασφάλειά του από εξωτερικές απειλές.
- 2) Την ασφάλεια του καθεστώτος. Η ασφάλεια καθεστώτος (ΑΚ) χρησιμοποιείται εδώ ως έννοια διακυβέρνησης που αναφέρεται στη δυνατότητα της κυβέρνησης και των οργάνων της να επιτελούν τα καθήκοντά τους καθώς και στην προστασία τους από διάφορα διαλυτικά φαινόμενα.
- 3) Τη δομική ασφάλεια. Η δομική ασφάλεια (ΔΑ) αναφέρεται στην ικανότητα προστασίας των συστατικών στοιχείων της ποιότητας της ζωής των

πολιτών από διαβρωτικές πέσεις (Choucri, 2002, σ. 98). Είναι η ικανότητα εκπλήρωσης των αιτημάτων των πολιτών με βάση τους διαθέσιμους πόρους, το υπάρχον επίπεδο τεχνολογίας, στο δεδομένο περιβάλλον.

Η εθνική ασφάλεια μπορεί να αποδοθεί με τον ακόλουθο τύπο:

$$EA = \Phi(SI, AK, DA)$$

Η ταυτότητα αυτή μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ένα κράτος είναι ασφαλές όταν και οι τρεις διαστάσεις ή οι όροι της ασφάλειας είναι ισχυροί, και είναι ανασφαλές όταν ένας ή περισσότεροι όροι (ή διαστάσεις) της ασφάλειας απειλούνται ή διαβρώνονται. Η μετανάστευση εισέρχεται στον υπολογισμό της ασφάλειας επηρεάζοντας τον παράγοντα «δομική ασφάλεια», λόγω των ξενοφοβικών τάσεων που αναπτύσσονται σε μερίδα του πληθυσμού. Η μετανάστευση γίνεται ζήτημα ασφάλειας όταν ο γηγενής πληθυσμός αισθάνεται την ανάγκη να προστατευθεί ενάντια στον «ξένο». Αναπτύσσεται έτσι ένα πλαίσιο «διλήμματος ασφάλειας» που διαμορφώνεται από τις εξής αντιλήψεις:

- Τον κοινωνικοοικονομικό αντίκτυπο, δηλαδή, τον αντίκτυπο στο εισόδημα, στην αγορά εργασίας, την εκπαίδευση, το περιβάλλον, την εγκληματικότητα.
- Την αντίληψη που δημιουργείται σχετικά με τις προθέσεις των μεταναστών (μελλοντικές εδαφικές αξιώσεις, τρομοκρατία κ.λπ.).
- Την αφομοίωση και την αντιληπτική διαφορετικότητά τους. Παραδείγματος χάριν, η άρνηση των μεταναστών να μάθουν την γλώσσα του κράτους που τους φιλοξενεί μπορεί να αυξήσει την αντίληψη απειλής στον πληθυσμό οικοδεσποτών.
- Την αναρχία η οποία αναφέρεται στην αντίληψη του πληθυσμού της χώρας υποδοχής για τη δυνατότητα του κράτους να διασφαλίσει τα σύνορά του και να προστατεύσει τους πολίτες του από την υπερβολική μετανάστευση (Ladik, 2006, σ. 72).

Οι παράμετροι αυτοί διαμορφώνουν την αντίληψη της απειλής. Η αλληλεπίδρασή τους καθορίζει το μέγεθος της απειλής που βιώνεται από τον πληθυσμό του κράτους υποδοχής, με άμεση αντανάκλαση στις συνακόλουθες πολιτικές που θα υιοθετήσει το επίσημο κράτος. Αυτή η στάση της πλειονότητας απέναντι στους μετανάστες και τις μειονότητες έχει κωδικοποιηθεί με τον όρο «εθνικός αποκλεισμός» (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 2003/04/01, p. viii). Πρόκειται για ένα γενικό όρο που ενσωματώνει ένα πλήθος κοινωνικών φαινομένων αναφορικά με τη στάση των πλειονοτικών κοινωνικών ομάδων που ωθούν μειονοτικές ομάδες προς τον αποκλεισμό. Ο εθνικός αποκλεισμός έχει πολλές διαφορετι-

κές πτυχές. Μερικές απ' αυτές έχουν καταδειχθεί, μέσα από την εμπειρική ανάλυση, άλλες παραμένουν λανθάνουσες. Μία από τις πρώτες πτυχές του εθνικού αποκλεισμού αναφέρεται στις εθνικές προκαταλήψεις (Mencken, 1927, σ. 3) δηλαδή στις γενικευμένες δυσμενείς απόψεις σχετικά με μια ή περισσότερες εθνικές ομάδες.³ Μία δεύτερη πτυχή του εθνικού αποκλεισμού αναφέρεται στην εισροή των μεταναστών και στην αντίδραση του ντόπιου πληθυσμού (αντίσταση στους μετανάστες). Αυτό το φαινόμενο αναπτύσσεται ιδιαίτερα στις ευρωπαϊκές μελέτες καθώς οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες ήταν περισσότερο χώρες αποδημίας, δεν είχαν ανεπτυγμένες πολιτικές μετανάστευσης. Έτσι, όταν βρέθηκαν αντιμέτωπες με έναν αυξανόμενο αριθμό μεταναστών δημιουργήθηκαν πολλές δημόσιες αντιπαραθέσεις αναφορικά με τις πολιτικές μετανάστευσης που θα έπρεπε να υιοθετηθούν (Pettigrew, 1998, σ. 77-103). Η τρίτη πτυχή επικεντρώνεται στο ζήτημα της πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Σε πολλές συζητήσεις, Ευρωπαίοι πολιτικοί και πολίτες υιοθέτησαν μια στάση ενάντια στην πολυπολιτισμική κοινωνία, υπογραμμίζοντας τα προβλήματα που προκύπτουν από την παρουσία μειονοτήτων με διαφορετική θρησκεία και πολιτισμό που επηρεάζουν την κουλτούρα του πολιτισμού της πλειονότητας. Το φαινόμενο αυτό περιγράφεται ως «αντίσταση στην πολυπολιτισμική κοινωνία». Άλλοι τόνισαν τα αποδιοργανωτικά αποτελέσματα της συνεχούς μετανάστευσης, δίνοντας έμφαση στα όρια της κοινωνίας να υποδεχθεί άλλες μειονοτικές ομάδες που υπογραμμίζουν τα κοινωνικά όρια στην αποδοχή της μειονότητας («όρια πολυπολιτισμικής κοινωνίας»). Η τέταρτη πτυχή του εθνικού αποκλεισμού δεν αναφέρεται στην εισροή, αλλά στην παρουσία των μεταναστών στις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Η διάσταση αυτή κωδικοποιείται με τον όρο «κοινωνική απόσταση ή εθνική απόσταση». Μια άλλη πτυχή αφορά στην «αντίθεση στη χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων στους νόμιμους μετανάστες». Η τελευταία πτυχή του εθνικού αποκλεισμού αναφέρεται στην ύπαρξη διαδικασίας κοινωνικής ένταξης των μεταναστών. Εδώ γίνεται αναφορά στην άποψη ότι οι μετανάστες θα γίνουν γρηγορότερα και ομαλότερα αποδεκτοί, εάν απαρνηθούν, δημόσια τουλάχιστον, την εθνική τους ταυτότητα και εάν προσαρμοσθούν στους νόμους και τις κοινωνικές συμβάσεις

3. Οι εθνικές προκαταλήψεις έχουν τεκμηριωθεί εκτενώς βλ. σχετ. Adorno, Th. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D.J., and Nevitt Sanford, R., 1950/1982, *The Authoritarian Personality*, New York, Norton and Company' Allport G., 1954, *The nature of prejudice*, Doubleday and Company New York' Pettigrew Th. F. and Meertens, R.W., 1995, «Subtle and blatant prejudice in Western Europe», *European Journal of Social Psychology*, vol. 25, σ. 57-75.

της πλειονότητας. Αυτό το φαινόμενο αναφέρεται ως «επιμονή στη συμμόρφωση των μεταναστών στο νόμο», μια άποψη που έχει παρουσιαστεί με συνέπεια από πολλούς πολιτικούς ως ο «ευκολότερος» τρόπος για τους μετανάστες να γίνουν αποδεκτοί στις κοινωνίες των κρατών στα οποία μένουν (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 2003/04/01, p. Viii).

Η πρόσληψη της απειλής από ένα άτομο, μια ομάδα ή στην εθνική ταυτότητα διαδραματίζει σημαντικότερο ρόλο στο σχηματισμό της φοβίας μετανάστευσης, παρά οποιαδήποτε πραγματική απειλή. Πράγματι, θα ήταν δύσκολο να διανοηθεί κανείς ότι μια μικρή μειονοτική ομάδα είναι δυνατόν να απειλήσει ή να καταστρέψει την πολιτιστική ταυτότητα της κοινωνίας του κράτους φιλοξενίας. Και όμως τέτοιες οριακές μειονότητες είναι σε θέση να δημιουργήσουν φοβίες και κατ' επέκταση την αίσθηση της απειλής (εσφαλμένα ή μη). Η συνύπαρξη σε ανταγωνιστικές συνθήκες επηρεάζει τις αντιλήψεις της πλειονότητας. Έτσι, η υποκειμενικά προσλαμβανόμενη κοινωνικοοικονομική απειλή εκ μέρους μιας εθνικής ομάδας μπορεί να οδηγήσει σε εχθρική στάση έναντι της ομάδας αυτής (Blalock, 1967, σ. 129) και, κατ' επέκταση, στη διασύνδεση της προσλαμβανόμενης απειλής με την εξωτερική απειλή (Bobo, 1983, σ. 1196-1210)⁴.

4. Η πρόσληψη της απειλής αποδεικνύεται μέσα από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα και συγκεκριμένα από τους δείκτες «αντίσταση στους μετανάστες» και «πρόσληψη της συλλογικής εθνικής απειλής» (Coenders et al., Ref. no. 2003/04/01, σ. 5). Οι ερωτήσεις έχουν επιλεγεί και ομαδοποιηθεί στη «διάσταση του εθνικού αποκλεισμού» ως ακολούθως:

Αντίσταση στους μετανάστες

- D. 5 Να επιτραπεί σε πολλούς/λίγους μετανάστες διαφορετικής φυλής ή εθνικής ομάδας να έρχονται να ζήσουν εδώ.
- D.6 Να επιτραπεί σε πολλούς/λίγους μετανάστες από τις φτωχότερες ευρωπαϊκές χώρες να έρχονται να και να ζουν εδώ.
- D.9 Να επιτραπεί σε πολλούς/λίγους μετανάστες από τις φτωχότερες χώρες έξω από την Ευρώπη να έρχονται να και να ζουν εδώ.

Προσλαμβανόμενη συλλογική εθνική απειλή

- D. 25 Οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές ή βοηθούν συνήθως να δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας;
- D. 26 Φόροι και υπηρεσίες: οι μετανάστες παίρνουν περισσότερα από όσα δίνουν
- D. 27 Η μετανάστευση κάνει καλό ή κακό στην οικονομία της χώρας;
- D. 28 Η πολιτιστική ζωή της χώρας υποβαθμίζεται ή εμπλουτίζεται από τους μετανάστες;
- D. 29 Οι μετανάστες κάνουν τη χώρα χειρότερο ή καλύτερο μέρος για να ζήσει κανείς;

5. Η «απειλή» των σύγχρονων μεταναστευτικών ρευμάτων

Οι σύγχρονες μεταναστευτικές ροές, εμφανίζουν τα κράτη ως παθητικούς αποδέκτες των εθελοντικών ή μη μετακινήσεων. Η οπτική αυτή επισκιάζει τον συστατικό ρόλο του σύγχρονου κράτους στη διεθνή μετανάστευση. Μόνο σε έναν κόσμο αποτελούμενο από κυρίαρχα κράτη που ασκούν απόλυτα κυριαρχικά δικαιώματα σε μια σαφώς καθορισμένη περιοχή, υπάρχει η διεθνής μετανάστευση. Το κράτος εμπλέκεται εξ ορισμού στη δημιουργία της διεθνούς μετανάστευσης, απελευθερώνοντας τα άτομα από τους δεσμούς που κάποτε τα περιόριζαν σε μια συγκεκριμένη κοινότητα, παρέχοντας τα κίνητρα για τη φυσική και κοινωνική κινητικότητα (Preuss, 1996, σ. 67).

Η διεθνής μετανάστευση δημιουργείται από (και τροφοδοτεί) το επικοινωνιακό και επεκτατικό πλέγμα του σύγχρονου κρατικού συστήματος. Τα ίδια τα κράτη έχουν δημιουργήσει όλες τις μορφές των διασυνοριακών μετακινήσεων είτε απελευθερώνοντας τις ανεπιθύμητες θρησκευτικές, εθνοτικές, ή πολιτικές ομάδες, είτε προσκαλώντας εργατικό δυναμικό για την πλήρωση θέσεων εργασίας για τις οποίες οι εσωτερικοί εργαζόμενοι δεν επαρκούν (Joppke, 1999, σ. 1). Στο παγκοσμιοποιημένο διεθνές περιβάλλον στο οποίο τα περισσότερα εμπόδια στην κυκλοφορία του κεφαλαίου, των εμπορευμάτων, των πληροφοριών και (ορισμένων κατηγοριών) ατόμων έχουν εξαλειφθεί, η αντίφαση της ελεύθερης εξόδου και της περιορισμένης εισόδου έχει γίνει πιο ευδιάκριτη από ποτέ.

D. 30 Η εγκληματικότητα αυξάνεται ή μειώνεται από τους μετανάστες;

Τα ευρήματα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας δείχνουν ότι η «αντίσταση στους μετανάστες» εμφανίζει μεγάλα ποσοστά στο ήμισυ σχεδόν των ερωτηθέντων. Αναφορικά δε με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των υποστηρικτών των τάσεων αποκλεισμού, παρατηρούμε ότι: όσο πιο υψηλό είναι το επίπεδο εκπαίδευσης τόσο χαμηλότερο είναι το ποσοστό υποστήριξης των στάσεων εθνικού αποκλεισμού. Οι αυτοαπασχολούμενοι, οι χειρώνακτες, οι εξαρτώμενοι από την κοινωνική πρόνοια και οι ασχολούμενοι με τα οικιακά εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά εθνικού αποκλεισμού. Ανάλογα υψηλά ποσοστά εμφανίζουν τα άτομα με χαμηλό εισόδημα, οι ηλικιωμένοι και οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών. Αναφορικά δε με την πολιτική τοποθέτηση των ερωτώμενων τα υψηλότερα ποσοστά εμφανίζουν όσοι κατατάσσονται στο δεξιό άκρο του πολιτικού φάσματος. Οι στάσεις αυτές, εν πολλοίς, καθορίζονται από την πρόσληψη της συλλογικής εθνικής απειλής την οποία φαίνεται να συμμερίζονται περίπου τα 2/3 των ερωτηθέντων. Η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα αποτυπώνει τα ξενοφοβικά αισθήματα που αναπτύσσονται στην Ευρώπη. Ακόμα και σε παραδοσιακά πολυπολιτισμικές και ανοικτές κοινωνίες έχουν αρχίσει να εμφανίζονται ξενοφοβικές τάσεις με άμεση αντανάκλαση στην εκλογική δύναμη των ακροδεξιών κομμάτων και στη δυσπιστία προς τους πολιτικούς ηγέτες αναφορικά με την αποτελεσματικότητα της περιφρούρησης των εξωτερικών συνόρων του κράτους.

Καθώς οι μεταναστευτικές ροές γίνονταν εντονότερες δημιουργήθηκε η αντίληψη ότι επηρεάζονται από το επίπεδο ανάπτυξης των χωρών αποστολής. Η προσέγγιση ότι η οικονομική ανάπτυξη θα μπορούσε να εξαλείψει ή να μειώσει τις μεταναστευτικές ροές έφθασε στα όριά της προς το τέλος της δεκαετίας του 1990. Επιστημονικές μελέτες παρουσίασαν στοιχεία που αποδεικνυαν ότι η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη επηρεάζει την ανθρώπινη κινητικότητα, όχι όμως στο βαθμό που πιστεύαμε. Το αντίθετο, η οικονομική ανάπτυξη μπορεί, βραχυπρόθεσμα, να αυξήσει την κινητικότητα αυτή (Pastore, 2003, σ. 8). Οι οικονομικές πολιτικές που μπορεί να μειώσουν τη μετανάστευση μακροπρόθεσμα είναι δυνατόν να την αυξήσουν βραχυπρόθεσμα (Martin, 2004, σ. 26). Στην εποχή της οικονομικής παγκοσμιοποίησης τα κράτη είναι αδύνατον να αποτρέψουν τη μετανάστευση, μολονότι έχουν τη δύναμη να την οδηγήσουν σε παράνομα κανάλια, ελέγχοντας τα νόμιμα. Τα κράτη όχι μόνο δεν έχουν την ικανότητα αλλά ούτε και την πολιτική βούληση να αποτρέψουν την παράνομη μετανάστευση, καθώς πολλοί εργοδότες και καταναλωτές βασίζονται σ' αυτήν για να είναι ανταγωνιστικοί και μπορούν να ασκήσουν πίεση υπέρ αυτής. Έτσι υιοθετούνται πολιτικές οι οποίες ισορροπούν μεταξύ της διασφάλισης του μέγιστου οικονομικού οφέλους και της αντιμετώπισης του φόβου που προκαλεί η μετανάστευση σε μερίδα του πληθυσμού (Tirman, 2004, σ. 35). Η μετανάστευση πολιτικοποιείται με τρόπο τέτοιο ώστε να δημιουργεί αρνητικές επιπτώσεις στους ίδιους τους μετανάστες καθώς οι κυβερνήσεις δέχονται πιέσεις από τους πολίτες τους να περιορίσουν ή και να σταματήσουν την είσοδο των μεταναστών. Έτσι οι μεταναστευτικές πολιτικές γίνονται όλο και πιο περιοριστικές (Tamas and Palme, 2006, σ. 3).

Η σύνδεση της μετανάστευσης με την ασφάλεια έχει γίνει μέρος του πολιτικού παιχνιδιού στις δυτικές δημοκρατίες. Οι απόψεις σχετικά με τις καταλληλότερες λύσεις ποικίλλουν, υπάρχει όμως κοινή συναίνεση στο γεγονός ότι η μετανάστευση είναι μια πρόκληση για την εσωτερική και εξωτερική ασφάλεια με αποτέλεσμα την υιοθέτηση από κυβερνήσεις, κόμματα και φορείς της ρητορικής της ανασφάλειας. Η σχετική επιχειρηματολογία επικεντρώνεται στο *trafficking*, στο οργανωμένο έγκλημα, στο λαθρεμπόριο όπλων, στο ξέπλυμα μαύρου χρήματος, στον ισλαμικό ριζοσπαστισμό και στην τρομοκρατία που υποστηρίζεται από χώρες με μεγάλο αριθμό μεταναστών. Καθεμία από τις περιπτώσεις αυτές περιλαμβάνει μια διαφορετική απειλή και ένα κοινό πρωταγωνιστή, τον μετανάστη (Guiraudon, and Joppke (ed.), 2001, σ. 122). Η ρητορική του 19ου αιώνα αναφορικά με την ανομία, την έλλειψη αξιών των φτωχών και το συσχετισμό μεταξύ της εθνότητας και των «επικίνδυνων τάξεων» αντικαταστάθηκε από το σύγχρονο επιχείρημα

των κινδύνων της παγκοσμιοποίησης για την κρατική κυριαρχία (Guiraudon and Joppke [ed.], 2001, σ. 125). Τα ακροδεξιά πολιτικά κόμματα πέζουν τις κυβερνήσεις και επιζητούν αυστηρότερα μέτρα ενάντια στους «εισβολείς». (Weil, 1998, σ. 56). Υιοθετούν απόψεις ενός χαοτικού κόσμου, ενός πολιτισμού σε παρακμή που απειλείται από μεν το εξωτερικό από τους «βαρβάρους» από δε το εσωτερικό από μια έλλειψη ηθικών αξιών και την παρουσία του εχθρού «εντός των πυλών». Μολονότι οι θέσεις αυτές δεν υιοθετούνται απόλυτα από τις δυτικές δημοκρατίες, διαμορφώνουν το περίγραμμα της σχέσης μεταξύ μετανάστευσης και ασφάλειας.

Οι περισσότερες δημοκρατικές κοινωνίες αρνούνται να υιοθετήσουν ακραίες λύσεις (π.χ. μαζική απέλαση των μεταναστών), αποδεχόμενες, όμως, τη βασική λογική της σχέσης ασφάλειας και μετανάστευσης. Θέλοντας να αποδείξουν ότι λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα καταφεύγουν σε αυστηρότερη φύλαξη των συνόρων με σκοπό να εμποδίσουν την είσοδο των μεταναστών. Όμως δεν είναι δυνατό να εμποδιστούν όλοι εκείνοι που θέλουν να περάσουν τα σύνορα παρά μόνο εκείνοι που δεν σκόπευαν να εισέλθουν παράνομα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Εκτίμηση παράνομων μεταναστευτικών κινήσεων

Πηγή	Έτος	Κλίμακα	Περιοχή	Σχόλια
Διεθνές Κέντρο Ανάπτυξης Μεταναστευτικής Πολιτικής	2004	2-4,5 εκατ.	Παγκοσμίως	Εκτιμάται ότι ποσοστό μεταξύ 33%-50% του συνόλου των μεταναστών είναι παράνομοι
Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης	2003	500,000	ΕΕ 15	Παράνομη μετανάστευση κατ' έτος
Συμβούλιο της Ευρώπης	2002	30 εκατ.	Παγκοσμίως	Εκτιμάται ότι 30 εκατ. άνθρωποι διασχίζουν παράνομα τα σύνορα κάποιου κράτους
Συμβούλιο της Ευρώπης	2002	400,000-500,000	ΕΕ 15	Παράνομοι μετανάστες κατ' έτος

Πηγή: Khalid Koser: «Irregular migration, state security and human security», IOM, 2005

Έτσι, η πολιτική αυτή είναι αποδοτική απέναντι σε λανθασμένο στόχο με ελάχιστες επιπτώσεις στα μυστικά δίκτυα μεταφοράς παρανόμων μεταναστών (βλ. Πίνακα 5), θέτοντας παράλληλα τους πολιτικούς αντιμετώπους με τα όρια της αποτελεσματικότητάς τους των πολιτικών τους (Brubaker, Rogers, 1994).

6. Τελικές παρατηρήσεις

Μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001, οι φόβοι των πολιτικών αναφορικά με τον ισλαμικό ριζοσπαστισμό συνέβαλαν στην προοδευτική πολιτικοποίηση του εγκλήματος και της αβεβαιότητας στα πλαίσια της μετανάστευσης. Τα συναισθήματα της αβεβαιότητας προέκυψαν όταν άρχισε η αξιολόγηση της οικονομικής μετανάστευσης υπό την οπτική της ασφάλειας. Σ' αυτό συνέβαλαν και οι εκτιμήσεις διαφόρων οργανισμών και υπηρεσιών ασφαλείας, οι οποίοι αναδιατύπωσαν την έννοια της ασφάλειας στη μεταψυχροπολεμική εποχή. Οι οργανισμοί αυτοί δεν εφευρίσκουν απειλές που δεν υπάρχουν, αλλά, επειδή η έννοια της απειλής είναι συνήθως διφορούμενη, η οργανωτική τους λειτουργία επηρεάζει τον καθορισμό και την αξιολόγησή της. Διαχειριζόμενοι την «απειλή» με βάση,

- μια ερμηνεία της πρόσφατης ιστορίας που τείνει να συνδέσει τα παγκόσμια γεγονότα με τις κοινές ετικέτες, όπως «παγκόσμια μαφία» ή «τρομοκρατία»,
- τα ενδιαφέροντά τους σχετικά με την ενίσχυσή τους σε ανθρώπινο δυναμικό και τον ανταγωνισμό για πόρους,
- το συσχετισμό μεταξύ της δυνατότητάς τους να καταδείξουν τη σημασία της απειλής που *πρέπει* να καταπολεμηθεί, της θεσμικής τους θέσης, και της σχέσης μεταξύ της ρητορικής και των προσπαθειών τους να πείσουν ότι ο αγώνας αυτός πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα,
- την ικανότητά τους να επιβάλουν τον καθορισμό του δημόσιου εχθρού και να τον θέσουν στην ημερήσια πολιτική διάταξη (Bigo 2001, σ. 128),

ενισχύουν τη σύνδεση μεταξύ της μετανάστευσης και της απειλής με την παροχή των στατιστικών και το συσχετισμό διάφορων κοινωνικών πρακτικών. Ωφελούνται από την κοινωνική κατασκευή της απειλής που μετατρέπει τη μετανάστευση (νόμιμη ή παράνομη) σε αιτία των προβλημάτων της κοινωνίας. Σ' ένα χασοτικό εσωτερικά και εξωτερικά κόσμο η ασφάλεια είναι σημαντικότερη από την ελευθερία, την ειρήνη ή την ευημερία. Ακόμα και όταν δεν υπάρχουν στοιχεία της αποκαλούμενης παγκοσμιοποίησης του εγκλήματος και της ανασφάλειας, διάφοροι οργανισμοί θα υπογραμμίσουν μερικά φαινόμε-

να και θα τα ερμηνεύσουν ως μελλοντική τάση. Θα ερμηνεύσουν δραστηριότητες όπως το trafficking ή τη συνεργασία μεταξύ ανθρώπων του υποκόσμου ως παγκοσμιοποίηση του εγκλήματος. Θα παραμελήσουν τις αντιπαραθέσεις και τον ανταγωνισμό μέσα στον υπόκοσμο και θα εστιάσουν μόνο στις συμμαχίες μεταξύ των εγκληματιών. Οι διάφορες υπηρεσίες ασφαλείας ενισχύουν την πολιτική σχέση μεταξύ της μετανάστευσης και της απειλής βασιζόμενοι σε στατιστικές συσχέτισης διαφόρων κοινωνικών πρακτικών από φορείς όπως η αστυνομία, το λιμενικό, τα τελωνεία, ο στρατός και οι μυστικές υπηρεσίες τόσο σε εθνικό όσο και διεθνές επίπεδο. Ακόμα κι αν δεν υπάρχουν στοιχεία για την «παγκοσμιοποίηση» του εγκλήματος δίνεται έμφαση σε μερικά φαινόμενα τα οποία στη συνέχεια ερμηνεύονται ως μελλοντικές τάσεις.

Η ανάδυση της ρητορικής που χρησιμοποιεί όρους όπως «διεθνικές απειλές», «παγκόσμια μαφία», «κράτη παρίες» δικαιολογεί την ανάληψη νέων καθηκόντων από πολλούς οργανισμούς σε αντικατάσταση της παραδοσιακής ψυχροπολεμικής τους αποστολής. Τώρα που η σύγκρουση δεν είναι πλέον ιδεολογική, είναι ευκολότερη η διασύνδεση μεταξύ εθνότητας, τρομοκρατίας, οργανωμένου εγκλήματος και συγκρούσεων «χαμηλής έντασης», νομιμοποιούμενη μέσα σ' ένα κλίμα γενικότερης ανησυχίας που κάνει τη διάκριση «εσωτερικής» και «εξωτερικής» απειλής όλο και πιο δυσδιάκριτη. Τα νέα δόγματα ασφάλειας ενσωματώνουν την εσωτερική και την εξωτερική ασφάλεια δημιουργώντας ένα κλίμα που απαιτεί αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες. Η εσωτερική ασφάλεια επεκτείνεται πέρα από το εθνικό έδαφος στο όνομα των διεθνικών απειλών. Η ειρήνευση στο εσωτερικό επεκτείνεται και στο εξωτερικό. Ο μετανάστης γίνεται ο κοινός αντίπαλος στο εσωτερικό και στο εξωτερικό επειδή διαφορετικές εκτιμήσεις συγκλίνουν σ' αυτό, μεταθέτοντας έτσι όλο και πιο χαμηλά το όριο αποδοχής της έννοιας της απειλής. Η μετανάστευση είναι μια πρόκληση για την οικονομική σταθερότητα, με την αύξηση του ανταγωνισμού στον τομέα της απασχόλησης, με την υπονόμηση της κοινωνικής σταθερότητας, όπου συνδυάζεται με την άνοδο της ξενοφοβίας και τη μη ενσωμάτωση των μεταναστών, και την θρησκευτική, πολιτιστική και εθνική ομοιογένεια (Kicinger, 2/2004, σ. 37)

Εάν το πολιτικό σύστημα του κράτους υποδοχής δέχεται τη δημογραφική και κοινωνική διαφορετικότητα και διαθέτει τους κατάλληλους μηχανισμούς διαχείρισης της διαφορετικότητας αυτής, τότε η μετανάστευση δεν μπορεί να γίνει μια παράμετρος στην εξίσωση ασφάλειας ή ένας παράγοντας μέτρησης της ανασφάλειας. Συγχρόνως, η στενότερη συνεργασία μεταξύ των χωρών αποστολής και υποδοχής και των διεθνών οργανισμών, όπως τα Ηνωμένα Έθνη, ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης, η Παγκόσμια Τράπεζα και η

Ευρωπαϊκή Ένωση, μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην παρεμπόδιση της αναγκαστικής μετανάστευσης μέσω της άμβλυσης των οικονομικών πιέσεων που αναγκάζουν τους ανθρώπους να αναζητήσουν ασφαλές καταφύγιο αλλού. Η θέσπιση ενός διεθνούς πλαισίου συνεργασίας θα συμβάλει στην αντιμετώπιση των γενεσιουργών αιτίων και των αποσταθεροποιητικών επιπτώσεων της διεθνούς μετανάστευσης. Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, η διεθνής συνεργασία κρίνεται επιβεβλημένη για την αντιμετώπιση των σύνθετων και αλληλοεξαρτώμενων γενεσιουργών αιτίων της μετανάστευσης καθώς εκτιμάται ότι μόνο η μεταβολή των κλιματολογικών συνθηκών θα ωθήσει 50.000.000 άτομα στη μετανάστευση μέχρι το 2050 (Oli Brown, σ. 9).⁵

5. Για τη σχέση της αλλαγής του κλίματος και της μετανάστευσης, βλέπε μεταξύ άλλων και: Lonergan S., 1998, «The role of environmental degradation in population displacement», *Environmental Change and Security Project Report*, no. 4, Spring' Stern N. (ed.), 2006, «The economics of climate change: The Stern Review», Cambridge University Press, Cambridge' Lovell J., 2007, «Climate change to make one billion refugees-agency», Reuters, 13 May 2007, <http://www.reuters.com/article/latestCrisis/idUSL10710325>, accessed 8 January 2008' Burke E. et al., 2006, «Modelling the recent evolution of global drought and projections for the twenty-first century with the Hadley Centre climate model», *Journal of Hydrometeorology*, vol. 7, October' Houghton J., 2005, «Global warming: The complete briefing», Cambridge University Press' Thomas F. Homer-Dixon, 1991, «On the Threshold: Environmental changes as causes of acute conflict», *International Security*, vol. 16, no. 2 (Fall 1991)' Anders Ornas Hjort and M.A. Mohamed Salih (eds.), 1989, «Ecology and Politics», Uppsala, Scandinavian Institute of African Studies' Olivia Bennett (ed.), 1991, *Greenwar: Environment and conflict*, London, The Panos Institute' Ted Robert Gurr, 1985, «On the Political Consequences of Scarcity and Economic Decline», *International Studies Quarterly*, vol. 29, March' Mary M. Kritz, 1990, «Climate change and migration adaptations», Cornell University Working Paper Series Ithaca, NY' Jodi Jacobson, 1988, «Environmental Refugees: Yardstick of Habitability», *Worldwatch Paper*, no. 86' Jessica Tuchman Mathews, 1989, «Redefining Security», *Foreign Affairs*, vol. 68, no. 2, Spring, and Norman Myers, 1989, «Environment and Security» *Foreign Policy*, vol. 74, Spring' A. J. Fairclough, 1991, «Global environment and natural resource problems — Their economic, political and security implications», *Washington Quarterly*, vol. 14, no. 1, Winter.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Κοτζιάς Ν., 2004, *Το ενεργητικό δημοκρατικό κράτος: εθνικό κράτος και παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα, εκδ. Καστανιώτης.
- Μαυρέα Κ., *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού: Οι πόντιοι πρόσφυγες στην Ελλάδα*, Αθήνα, στο v-prc, www.v-prc.gr
- Μουσούρου Λ., 1991, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, Αθήνα, Gutenberg.
- Strange Susan, 2004, *Η υποχώρηση του κράτους: Η διάχυση της εξουσίας στην παγκόσμια οικονομία*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήσης.
- Τσαούσης Δ., 1983, *Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*, Αθήνα, Gutenberg.

Ξενόγλωσση

- Allport G., 1954, *The nature of prejudice*, New York, Doubleday and Company.
- Bigo D., 2001, «Migration and Security», στο V. Guiraudon and C. Joppke, *Controlling a new migration World*, Routledge.
- Blalock H. M., 1967, *Toward a theory of minority group relations*, New York, John Wiley and Sons.
- Bobo L., 1983, «Whites' opposition to busing, symbolic racism or realistic group conflict», στο *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 45, σ. 1196-1210.
- Brown O., «Migration and Climate Change», <http://www.iom.int>.
- Brubaker R., 1994, «Are immigration control efforts really failing?», στο W. Cornelius, P. Martin, and J. Hollifield (eds), *Controlling immigration*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Cha Victor D., 2000, «Globalization and the study of international security», στο *Journal of Peace Research*, vol. 37, no. 3, σ. 391-403.
- Choucri N., 2002, «Migration and security: Some key linkages», *Journal of International Affairs*, vol. 56, issue 1.
- Coenders M., Lubbers M., and Peer S., *Majorities' attitudes towards minorities in western and eastern European societies: Results from the European social survey 2002-2003*, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, report 4 σ. VI.
- Davis K., 1974, «The Migrations of Human Populations», *Scientific American*, vol. 231, no. 3, σ. 92-105.
- Guiraudon V., and Joppke C. (eds), 2001, *Controlling a new migration world*, London, Routledge.
- Halton T., Williamson J. and Jeffrey G., 1998, *The age of mass migration: Causes and impact*, New York, Oxford University Press.

- Heisler S. and Heisler M.O., 1989, *Comparative perspectives on security and migration: The intersection of two expanding universes*, San Francisco, American Sociological Association.
- Joppke C., 1999, *Immigration and the Nation-State: The United States, Germany, and Great Britain*, New York, Oxford University Press.
- Kennedy P., 1993, *Preparing for the 21st century*, London, Random House.
- Kenwood A. and Lougheed A., 1999, *The growth of international economy 1820-2000: An introductory text*, London, Routledge.
- Kicinger A., 2004, *International migration as a non-traditional security threat and the EU responses to this phenomenon*, Central European Forum for Migration, Research Working Paper, no. 2.
- Ladik S., 2006, «The immigration debate: Immigration phobia and the security dilemma», *Harvard International Review*, vol. 28, no 3.
- Lohrmann R. and Guerra S., 2000, «Migrants, Refugees, and Insecurity in International Relations», στο Jose V. Ciprut, *Of Fears and foes: Security and insecurity in an evolving global political economy*, Praeger, Westport, CT.
- Martin P., Miller M. J., 2005, «Guestworkers: Lessons from Western Europe», *Industrial and Labor Relations Review*, vol. 14.
- Martin P., 2004, «Migration and development: Towards sustainable solutions», *Discussion Paper no 153*, Geneva, International Institute for Labor Studies.
- Massey Douglas S. and Taylor E., 2004, *Introduction in international migration. Prospects and Policies in a Global Market*, New York, Oxford University Press.
- Mencken H., 1927, *Prejudices, sixth series*, New York, Knopf.
- Pastore F., 2003, «More development for less migration or better migration for more migration. Shifting priorities in the external dimension of European migration policy», Rome, CICERO Foundation and refugee policy, 11/2003.
- Pettigrew Th., 1998, «Reactions toward the new minorities of Western Europe», *Annual Review of Sociology*, no 24.
- Pettigrew Th., and Meertens, R.W., 1995, «Subtle and blatant prejudice in Western Europe», *European Journal of Social Psychology*, vol. 25.
- Preuss U., 1996, «Two Challenges to European Citizenship», στο R. Bellamy and D.Castiglione (eds), *Constitutionalism in transformation: European and theoretical perspectives*, Oxford, Blackwell.
- Sassen S., 1996, *Loosing Control? Sovereignty in an Age of Globalization*, New York, Columbia University Press.
- Stares P., 2000, «“New” and “non-traditional” security challenges», στο R. Thakur and E. Newman (eds), *New millennium, new perspectives, The United Nations, Security, and Governance*, New York, United Nations University Press.
- Tamas K. and Palme J., 2006, *Globalising migration regimes*, London, Ashgate Publishing.

- Tirman J., 2004, *The Maze of fear: Security and migration after 9/11*, Social Science Research Council, New York, The New York Press.
- Tucker R.W., Keely C.B and Wrigley L.,1990, *Immigration and US Foreign Policy*, Boulder, Westview Press.
- Weil P., 1998, «The transformation of immigration policies, immigration control, and nationality laws in Europe», *Working paper*, European University Institute, EUF 98/5.
- Weiner M., 1995, *The global migration crisis: Challenge to states and to human rights*, New York, Harper Collins College Publishers.
- Willets P., 2001, «Transnational actors and international organizations in world politics», στο J. Baylis and S. Smith (eds), *The globalization of world politics: An introduction to international relations*, Oxford, Oxford University Press.